

מגילתא, שהרי צדה האחד — ים הוא, ולא חשיבא מוקפין.

או דלמא, משום דהני — מוקפין — מיגנו [מוגנות], והני — פרזים — לא מיגנו¹⁷¹. והא טבריא נמי מיגניא, שהרי הים מגן עליה.

משום הכי, אף דממעטינן לטבריה מדין בתי ערי חומה, גבי מגילה מספקא ליה.

רב אסי קרי מגילה במקום ששמו הוצל, בארביסר ובחמיסר. משום דמספקא ליה אי מוקפת חומה מימות יהושע בן נון היא, אי לא.

איכא דאמר, אמר רב אסי: האי הוצל דבית בנימין, מוקפת חומה מימות יהושע היא¹⁷².

אמר רבי יוחנן: כי הוינא טליא [כשהייתי נער], אמינא מלתא. דשאלנא לסבייא¹⁷³ א-1 [ונשאל אותו דבר לזקנים] — ואישתכח כוותי.

והכי קאמינא:

העיר הנקראת במקרא שהובא לעיל, גבי

נחלת נפתלי: "חמת" — זו טבריא. ולמה נקרא שמה במקרא חמת? על שום חמי טבריא.

ואילו העיר הנקראת באותו מקרא "רקת" — זו ציפורי. ולמה נקרא שמה במקרא רקת? משום דמידלייא [שגבוהה היא, שיושבת בראש ההר] ברקתא דנחרא [כשפת הנהר, שגבוהה היא מן הנהר].

"בינרת" — זו גינוסר. ולמה נקרא שמה בינרת? משום דמתיקי פירא כקלא דכינרי [שמתוקין פירותיה כקול הכינור¹⁷⁴].

אמר רבא: היאך אמר רבי יוחנן דרקת היא צפורי, ומי איכא למאן דאמר, דרקת — לאו טבריא היא?

והא כי שכיב איניש הכא, בבבל, התם, בטבריה — ספדי ליה הכי: גדול הוא בששך [היא בבל. ש"בבל" בחילוף א"ת ב"ש¹⁷⁵ — היא "ששך" ושם יצא לו — ברקת.

וכי מסקי ארונא של מת מבבל להתם [לטבריה] לקברו בה¹⁷⁶, ספדי ליה הספדין, וקורין בשווקים, שיצאו בני אדם לקראת

ע"ד] שביאר אמאי נקט לשון "סבייא", ולא נקט "חכמי ישראל". וע"ע להלן בהערה.

174. ובערוך פירש עוד, דהיינו שם של אילן שפירותיו מתוקין.

175. כתב המהרש"א בשבת [ק"ד ע"א, ד"ה ואמר א"ת ב"ש], אלו חלופי אותיות הם בספר יצירה, והם סודות נסתרים בחילוף אותיות.

176. משמע, שהיו נוהגין להעלות מתים מחו"ל, לקברם בא"י. ובמב"ם [הלכות מלכים, פ"ה

171. כתב הר"ן, דמהכא מוכח דמוקפין דחו"ל קורין בי"ד. דהא התם לא מיגנו בחומתם, שהרי צריהם היו עמהם בתוך העיר. משא"כ בא"י, שעלו ברשיון כורש, והיו יושבים ישראל לבדם בערי חומה, והוו מיגנו.

172. תוס' הרא"ש מביא דמהכא פסיקנא דדין מוקפות חומה שקורין בט"ו נוהג אף בחו"ל, שהרי הוצל חו"ל היא, עיי"ש. ועיי' בריטב"א [כאן ולעיל ב. ד"ה כרכים] שהאריך בענין זה.

173. עיי' בדרשות חתם סופר [ח"א דף ר"ב

המת — הכי: אוהבי שרידים [ישראל 177] יושבי רקת, צאו וקבלו הרוגי עומק [דהיינו בבל שהיא עמוקה]!

כי נח נפשיה¹⁷⁸ דרבי זירא [שעלה מבבל לארץ ישראל, ומת שם], פתח עליה ההוא ספדנא בהספד — הכי:

ארץ שנער הרה וילדה, ארץ צבי [ארץ

ישראל] גידלה שעשויעיה של שנער¹⁷⁹, אוי נא לה אמרה רקת, כי אבדה כלי חמדתה¹⁸⁰.

על כל פנים, חזינן דרקת היא טבריא, ולא כדאמר רבי יוחנן, דרקת היא ציפורי, וחמת זו טבריא!¹⁸¹

אלא אמר רבא, כך הוא ביאור שמות המקומות שבאותו מקרא: חמת — זו חמי

[מבני בבל], כי סליק להתם [לארץ ישראל] — עדיף כתרי מינייהו [מבני א"י]. לפיכך א"א שיוולד אחד בא"י שיהיה כרבי זירא, שהרי אפילו הגדול שבהם — אינו כמי שנולד בבבל והלך לא"י, שהרי הוא כתרי מינייהו, ולכן: "אוי נא לה אמרה רקת וכו'".

180. כתב החתם סופר [בדרשות, ח"ב דף של"א ע"ג], דהנה טבריא נקראת "רקת", ע"ש: ריקנים שבך וכו' [כדלהלן]. ואיתא בסנהדרין [ל"ז ע"א], דהנהו בריוני דהוו בשכנותו של רבי זירא, כאשר נח נפשיה, אמרו: עד עתה הוא הגן עלינו, עתה מי יגן עלינו? [והרהרו בליביהו, ועבדו תשובה].

והיינו דקאמר ההוא ספדנא: אמרה רקת, דהיינו הריקנים, אוי נא לה, כי אבדה כלי חמדתה, דהיינו הת"ח — המגין עליהם.

181. החתם סופר [בהערות על הירושלמי, פ"א ה"א] הקשה, מאי מייתי רבא רביא מכולי עלמא ומספדנא, הא ר' יוחנן שאיל לסבייא, ואשתכח כותיה! וא"כ, כולי עלמא טועים נינהו?!

ותו, מאי לשון "שאלנא לסבייא", הוה ליה למימר: "שאלנא לחמי ישראל"!

וביאר, דהאי חמת, שהיא חמי גרר, היינו חמתן דגמ' לעיל [ב' ע"ב], דאמרן שהיא סמוכה לטבריה מיל. ואיכא למימר, דגם ר' יוחנן ס"ל דחמת — היינו חמתן. ואפילו הכי קאמר, דחמת — היינו טבריה. דאנו רואים עתה, שנתרחקה

הי"א] כתב: "אמרו חכמים: כל השוכן בארץ ישראל — עוונותיו מחולין וכו', וכן הקבור בה — נתכפר לו וכו'. ואעפ"כ גדולי החכמים היו מולכים מתייהם לשם. צא ולמד מיעקב אבינו ויוסף הצדיק". ועיי' בשו"ת מהרלב"ח [סי' ס"ג], שכתב, דמצוה להעלות עצמות ת"ח לא"י אפילו אם לא צויה בפירוש, עיי"ש.

177. כך פירש רש"י. אבל בערוך פירש, דהיינו תלמידי חכמים, יושבי בית המדרש שבטבריא. והכי איתא בגמ' בחולין [קל"ג ע"א]: "אין שריד — אלא ת"ח. שנא': "ובשרידים אשר ה' קורא".

178. הטעם שקראו חכמים למיתת חכמים "נח נפשיה" — ביאר ר' חיים מוולאזין [ברו"ח פ"ו מ"א ד"ה צדיק], כי האדם מיום הולדו עד שובו לעפרו, צריך ללחום היצר לבל ילכד במצודתו. וכל זמן היותו חי על האדמה, הוא בטורה רב במצור מלחמה. לכן קראו חכמים למיתת צדיקים "נח נפשיה", כי אז ינוח על משכבו.

179. ביאר בעל בכור שור, דדווקא משום שנולד ר' זירא בבבל, ומת בא"י — משו"ה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה. דהא איתא בקידושין [דף ע"ב ע"ב]: "כשמת ר"ע נולד רבי וכו', שאין צדיק נפטר עד שנברא צדיק כמותו". וא"כ אמאי אוי נא לה? הרי אפשר שנולד בה צדיק כרבי זירא! אלא, הא אמרינן בכתובות: "חד מינן

גרר. רקת — זו טבריא. כינרת — זו גינוסר, ולמה נקרא שמה של טבריא רקת? מפני שאפילו ריקנין שבה — מלאין מצות כרמון¹⁸².

רבי ירמיה אמר: רקת הוא שמה של טבריא. ולמה נקרא שמה עתה טבריא¹⁸³? על שם שיושבת בטבורה [אמצעה] של ארץ ישראל.

רבה נמי אמר כרבי ירמיה, דבאמת רקת שמה. ולמה נקרא שמה טבריא? על שם שטובה ראייתה, שיש בה גנות ופרדסין [תוס']¹⁸⁴.

אמר זעירא: קטרון — זו העיר הנקראת עתה ציפורי. ולמה נקרא שמה ציפורי? מפני שיושבת בראש ההר — כצפור.

ותמהינן: וקטרון ציפורי היא? והא קטרון בחלקו של זבולון הוא, דכתיב: "שבט זבולון לא הוריש [לא השמיד] את יושבי קטרון ואת יושבי נהלול" [שמקומות אלו באו לחלקו של זבולון בחלוקת הארץ, ועברו בני זבולון על ציווי הקב"ה, שאמר: "לא תחיה כל נשמה", ולא השמידום, אלא הניחם לשבת ביניהם, ולהעלות להם מס].

רק ריקנין, ומהיכא משמע דמלאים מצוות כרימון?

ותירץ, דנקרא שמה רקת, ע"ש הכתוב: "כפלח הרימון רקתך", דדרשינן במס' סנהדרין [ל"ז ע"א] ממקרא זה הך דרשה ד"אפילו ריקנין שבך מלאים וכו'".

והטורי אבן הקשה, מאי עדיפותא דטבריא משאר ערי ארץ ישראל לענין זה שריקנין שבה מלאין מצוות כרימון, עיי"ש. ותירץ החת"ס, דהחידוש בטבריא הוא, שאעפ"י שטובה ראייתה בגנות ופרדסין [כדאמרין להלן], אפ"ה ריקנין שבה מלאין מצוות כרימון.

183. כתב היעב"ץ, דאע"ג דידוע ששם זה ניתן לה ע"ש קיסר רומי טיבריאוס, שבימיו נבנתה, ולכבודו קראוה כך, מ"מ חז"ל נתכוונו להסב שמה לדבר אחר, שלא לתלותו בשם נכרי עע"ז. ועיי' בב"ר [פרשה כ"ג] דאיתא התם, דנקראת טבריא ע"ש טיברואיס.

184. עוד כתב המהרש"א, דהיינו משום שישבו בה הסנהדרין, שהם עיני העדה, בזמן רבי.

טבריה [דאיתא התם בירושלמי, דר' יוחנן קרא את המגילה בכיפרא בט"ו, ואמר: "הדא היא עיקר טיבריא קדמיתא", שבתחילה היתה גדולה יותר, והיתה מגיעה עד כפרין, אינה רחוקה מחמתן אלא מיל. וא"כ י"ל דבראשונה, כשהיתה טבריא מגיעה עד כפרי, הוה בתוך עבודה של עיר חמתן, ולכן נקראת טבריה גם חמת, כדאמרין בנדרים גבי יריחו [נ"ו ע"ב]. ולהכי, כיון דחמת כולל גם את טבריה, קאמר ר' יוחנן, דעל כרחך דרקת — היינו ציפורי. והיינו "שאינא לסבייא", דאינהו ידעי שטבריה הראשונה הגיעה עד כפרי, וכדאמרן.

אמנם רבא ס"ל כמ"ש בתשובת מהר"מ א"ש, דהאי דאמרן דעיבורה של עיר — כעיר עצמה, היינו דווקא כשאין לעיבורה של עיר שם בפני עצמו, כמו עיבורה של יריחו. אבל כשיש לו שם בפני עצמו, אין עבודה בכלל העיר. וא"כ, ה"נ, אע"ג דטבריה היתה נמשכת עד סמוך לעבודה של חמתן, מ"מ, כיון דכו"ע קרו לה רקת, ויש לה שם בפ"ע, איכ"ל דגם רקת דקרא — טבריה היא, ולא צפורי. ואתי שפיר.

182. הקשה המהרש"א, הא מלשון רקת משמע

וזבולון מתרעם על מדותיו — על מידה שמדדו לו מן השמים, שנפלו בחלקו מקומות אלו — הוה.

שנאמר בשירת דבורה, גבי מלחמת סיסרא: "זבולון עם חרף נפשו למות, ונפתלי על מרומי שדה". ודרשינן ליה לקרא הכי: **זבולון — עם חרף נפשו למות. ומה טעם רצה למות אז, באותה מלחמה? משום שכשנתקבצו אז ישראל למלחמה, ראו בני זבולון את נחלת בני נפתלי, דשם נקבצו. ועל ידי שראו דחלקו של נפתלי — על מרומי שדה, מקום שדות וכרמים, חרף זבולון נפשו למות על רוע מזלו, שנפלו בחלקו ימים והרים וגבעות**¹⁸⁵.

וכך אמר זבולון לפני הקדוש ברוך הוא: **רבנו של עולם, לאחיי נתת להם שדות וכרמים, ואילו לי נתת הרים וגבעות! לאחיי נתת להם ארצות, ולי נתת ימים ונחרות!?**

אמר לו הקדוש ברוך הוא: כולן, כל אחיך, יהיו צריכין לך — על ידי חלזון, שעולה מן הים להרים שבחלקך, וצובעין בדמו תכלת, ונמכר בדמים יקרים.

שנאמר בההוא קרא: "עמים הר יקראו" — כל השבטים יתקבצו להריך, "ושפוני טמוני חול" — כדי לקנות שפוני טמוני חול.

ומהם אותם "שפוני טמוני חול"?

דתני רב יוסף: "שפוני" — זה חלזון [שהוא דבר חשוב. ד"ספון" — חשוב הוא, בלשון ברייתא]. "טמוני" — זו טרית¹⁸⁶ [מיין דג¹⁸⁷]. "חול" — זו זכוכית לבנה, שהחול שבחלק זבולון חשוב יותר משאר חולות, וראוי לזכוכית לבנה.

אמר לפניו זבולון: רבנו של עולם! מי מודיעני לתת לי דמים כשיקחו דברים אלו?

אמר לו הקדוש ברוך הוא: "שם יזבחו זבחי צדק!"

סימן זה יהא לך: כל הנוטל ממך בלא דמים — אינו מועיל בפרקמטיא שלו כלום. דומיא דזבח, שכשם שאם הביא קרבן גזול — אינו מועיל כלום, כך הנוטל בלא דמים — יתקלקלו הצביעה והחול ולא יועילו לו.

והדרינן לקושיין, דאקשינן אזעירא, דאמר דקטרון זו צפורי:

ואי סלקא דעתך דקטרון זו ציפורי, אמאי היה מתרעם זבולון על מדותיו? והא הווא העיר ציפורי בחלקו, דהיא מילתא דעדיפא טובא מדאחיו!

וכי תימא דהתרעם משום דלית בה [בקטרון] האי מילתא מעלייתא דזבת חלב ודבש [שהעזים אוכלות תאנים, והדבש נוטף מהן, וחלב זב מן העזים, ונעשין כמין נחל]?

186. כתב הרש"ש, דשמא דרשינן "טמוני" — לשון מטמון, שהוא דבר חשוב.

187. רש"י כאן כתב, דהוא דג הנקרא "טונינא". ובמס' ע"ז [ל"ה ע"ב] כתב, דהם דגים קטנים מלוחים.

185. כך פירש המהרש"א. דאמנם פשוטו של מקרא הוא, שמשתבח בזבולון שחרף נפשו למות במלחמה. אבל האי דכתיב התם "ונפתלי על מרומי שדה", לא ידענו מה שבחו. הלכך דרשינן ליה לקרא הכי. ועיי' במפרשים שם, מה שפירשו לפי פשוטו של מקרא.

והא הוה בה! דהאמר ריש לקיש: לדידי חזי לי זבת חלב ודבש דציפורי [שהיא קטרון], והויא שטח של ששה עשר מיל — על ששה עשר מיל?!

וכי תימא דאמנם הוה התם זבת חלב ודבש, וכדאמר ריש לקיש. אבל לא נפישא זבת חלב ודבש דידיה [דזבולון] — כדאחזה [כשל אחיו], שזבת חלב ודבש של אחיו — היה גדול יותר, ומשום כך התרעם,

והאמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: לדידי חזי לי זבת חלב ודבש דכל ארעא דישראל, והויא כולן אם תצרפן — כמהמקום הנקרא בי כובי, עד המקום הנקרא אקרא דתולבקני, ששיעורן הוא עשרין ותרתין פרסי אורכא, ופתיא [רוחבן] שיתא פרסי. ואם תחלקן בין כל השבטים, יגיע לחלק כל אחד פחות מד' פרסאות¹⁸⁸.

אם כן, הוה ליה לזבולון זבת חלב ודבש טפי מינייהו, שהרי ששה עשר מיל — הם ארבע פרסאות?!

ומתרצינן: אפילו חכי, שדות וקרמים — עדיפא ליה לזבולון.

דיקא נמי, דכתיב: "ונפתלי על מרומי שדה".

חזינן שזו היתה עיקר טענתו, שאין לו שדות כלשאר אחיו.

ומסקינן: שמע מינה.

אמר רבי אבהו: האי דכתיב בנבואת צפניה: "ועקרון תעקר" — זו קסרי בת אדום. שבאמת קיסרי שמה¹⁸⁹, ונקראת במקרא "עקרון" — על שם שתיעקר. שהיא יושבת בין החולות¹⁹⁰, והיא היתה לפני עקירתה יתד תקועה¹⁹¹ לרעה לישראל בימי יוונים.

וכשגברה מלכות בית חשמונאי — ונצחום, היו קורין אותה: "אחידת [כבושת] מגדל שיר".

אמר רבי יוסי בר חנינא: מאי האי דכתיב בנבואת זכריה, גבי צור, שהיה ראש לאדום: "והסירותי דמיו מפיו, ושקוציו מבין שיניו, ונשאר גם הוא לאלהינו, והיה כאלוף ביהודה, ועקרון כיבוסים"?

כך הוא ביאורו של אותו מקרא:

"והסירותי דמיו מפיו" — זה בית במיא שלחן. ששם היו זורקים את דמי זבחייהם לעבודה זרה.

188. כתב בעל הטורים [דברים ו' ג'] דאיתא ט"ז פעמים בתורה "זבת חלב ודבש", כנגד המאמר: "לדידי חזאי חלב ודבש דכל ישראל והוי י"ו פרסאות". ותמהו עליו, דהא הכא אמרינן דעשרים ושתיים פרסאות הוו.

189. ונקראת "קיסרי", כי המלכים שלהם נקראים "קיסר", על שם המלך שמלך בה בכח ובחזק יד, כמפורש ביוסיפון. מהרש"א.

190. כתב המהרש"א, דהיינו שהיתה יושבת על שרטון שבתוך הים, ונמצא שהחול שעל שפת הים — סביב לה הוא.

191. נקט לשון "יתד תקועה" משום דאמרן דקיסרי תיעקר לבסוף, ו"תקועה" הוא היפך עקירה. רש"ש.

איכא דאמרי: דמרבי בה מלכי [שמגדלין בה מלכים]. ואיכא דאמרי: דמוקמי מינה [שמעמידין ממנה, מדיריה] מלכי.

הערים קסרי וירושלים, אם יאמר לך אדם: חרבו שתיהן! אל תאמן לו.

וכן אם יאמר לך אדם: ישבו שתיהן, ששתיהן מיושבות ואינן חרבות — אל תאמן.

אבל אם יאמר לך: חרבה קסרי וישבה ירושלים, או שיאמר לך: חרבה ירושלים וישבה קסרי — תאמן.

שנאמר: "יען אמרה צור על ירושלים האח נשברה וגו', [עתה] אמלאה החרבה". שאמרה צור: עכשיו אתמלא, על ידי חורבנה של ירושלים. שאם מליאה זו — חרבה זו. ואם מליאה זו — חרבה זו¹⁹⁴.

"ושקוציו מבין שיניו" — זה בית גליא שלהן [במיא וגליא הם ראשי עבודה זרה באדום].

"ונשאר גם הוא לאלהינו" — אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבאדום.

והאי דכתיב התם, בהמשך הנבואה: "והיה כאלוף ביהודה ועקרון כיבוסו [שהיא ירושלים]" — אלו תראטריות וקרסיות¹⁹² שבאדום, שעתידין שרי יהודה ללמד בהן תורה ברבים¹⁹³.

אמר רבי יצחק: העיר לשם, שהיא עיר שכבשו בני דן — זו פמיים, שמשם נהר ירדן יוצא.

עקרון תעקר — זו קסרי בת אדום, שהיא היתה מטרופולין של מלכים [בלשון יון — אמא של מלכות].

ובמה היתה קסרי מטרופולין של מלכים?

עסקתם? והם אומרים: הרבה שווקים תקננו וכו' וכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל, כדי שיתעסקו בתורה. והיינו, שיאמרו האומות, שכוונתם היתה שילמדו מהם בני, שכמו שהם עוסקים בשווקים וכו' להנאות גופניות, כן יעסקו הם בתורה ובמצוות בזריות ובחשק. ואם אמנם באמת היו להם כוונות כאלו, ודאי היו מקבלים ע"ז שכו.

אמנם הקב"ה יודע מחשבותם, ומשיב להם: שוטים שבעולם, כל מה שעשיתם — לצורך עצמכם עשיתם וכו'.

וזה הכוונה הכא, ששרי התורה ילמדו ברבים בתיאטראות דווקא, שבהם היו האומות מרבין בצחוק כל הלילה, כדי שילמדו מזה התלמידים לנדד שינה מעיניהם, וללמוד תורה ביום ובלילה. עיי"ש.

¹⁹⁴. בעל אורח ישרים מבאר מאמר זה, עפ"י

¹⁹². פירשו התוס', דתראטריות היינו בתים שמתאספין שם העכו"ם לוועד. וכ"כ הריטב"א. והביאו תוס', דיש מפרשים דהיינו בתי עבודה זרה שלהם. והקשו, היאך באותן מקומות מטונפות אפשר ללמוד תורה? ובמג"א [או"ח קנ"ד סק"ז] כתב, דהרא"מ מתיר לעשות בית כנסת מבית תפלה של עכו"מ. והביא שם הדג"מ, דמתוס' כאן משמע דאסור.

¹⁹³. פירש המהרש"א, דהיינו שבמקום שהיו אלופי אדום, יהיו עתה אלופי ושרי יהודה. עוד כתב, דרש"י בזכריה פירש, ד"אלוף" הוא לשון לימוד, כמו: "אאלפך חכמה".

ותמה הכתב סופר [בפרשת בחקתי], כלום לא יהיה לנו לעתיד לבוא מקום ללמוד תורה ברבים, עד שנצטרך ללמוד דווקא בבתי אלו?

וביאר עפ"י מאמר חז"ל [ע"ז ב' ע"ב], דעתיד הקב"ה לומר למלכי אוה"ע: במה

רב נחמן בר יצחק אמר: מהכא ילפינן שאם מלאה זו — חרבה זו, דכתיב ביעקב ועשיו: "ולאום מלאום יאמין", חזינן שלעולם לא ישוו בגדולה. אלא, כשזה קם — זה נופל [רש"י בחומש] 195.

ועוד אמר רבי יצחק: מאי האי דכתיב: "יוחן רשע כל למד צדק"? [וסיפא דקרא: "בארץ נכחות יעול, ובל יראה גאות ה'"].

כך הוא ביאור המקרא:

אמר יצחק אבינו לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, יוחן עשוי! ו"יוחן" — לשון חינם הוא. דהיינו, תן לו מתנת חינם, על אף שאינו ראוי לכך].

אמר לו הקדוש ברוך הוא: רשע הוא!

אמר לו יצחק: כל למד צדק? וכי אין מי שילמד עליו צדק? 196?

אמר לו הקדוש ברוך הוא: בארץ נכחות יעול. כלומר, עתיד הוא להחריב את ירושלים וארץ ישראל 197.

אמר לו יצחק: אם כן, כל יראה גאות ה'.

ואמר רבי יצחק: מאי האי דכתיב: "אל תתן ה' מאווי רשע, זממו אל תפק ירומו סלח"?

אמר יעקב לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם: אל תתן לעשו הרשע תאות לבו.

זממו [זמם הוא כמין טבעת שנותנין בחוטמה של אנקה 198, ונמשכת על ידי אותה טבעת. שמתוך חוזקה של האנקה, אינה משתמרת אלא בו] אל תפק מחוטמו — זו ב-1 גרממיא [שם מלכות] 199 של אדום. שאלמלי [שאליו] הן יוצאין — מחריבין כל העולם כולו.

ואמר רבי חמא בר חנינא: תלת מאה קטירי תנא [קשורי כתר מלכות] איכא בגרממיא

שתחרב עיר זו מיושביה, יהיו מי שיהיו. ואתא רנב"י וקאמר, דעיקר הקפידא על המלכות, שלעולם לא ישוו המלכויות בגדולה.

196. ובכן יהוידע כתב, דה"ק יצחק: ודאי אין מי שילמד עליו צדק, וא"כ, הוי דינא ד"פתחו כולם בחובה — זכאי!"

197. ד"נכוחות" — לשון דבר יושר וראוי הוא [מצודת ציון, ישעיה נ"ט י"ד].

198. היא מין גמל [עיי' שבת נ"א:].

199. ועיי' בחי' ר"י עמדין [בסוף המסכת] שכתב דהיינו גרמניא, שהיא אשכנז שלנו.

מה שכתב חובת הלבבות [בשער הפרישות], שכפי שא"א לאדם להחזיק בכלי אחד אש ומים, כן לא יתכן להיות בלב האדם תאות העוה"ז והעוה"ב, כי הנה צורות זו לזו. ועפ"י זה אפשר לומר כי "קסרי" הוא שם כינוי לעוה"ז, ו"ירושלים" — הוא כינוי לעוה"ב. וזהו שאמרו, שאם יאמר לך אדם שחרבו שתיהן, או ישבו שתיהן בלבו — אל תאמן. כי לא יתכן להיות זאת כאמור. וע"ע במפרשים שם [יחזקאל כ"ו ב'].

195. ביאר באיי הים, דמשמעות דורשין — איכא בנייהו. דמאן דאמר דילפינן מקרא ד"אמלאה החרבה", קסבר שעיקר הקפידא הוא על המקומות, שלא תתמלא עיר זו — עד